

İntiqam Hacıyev

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

NİŞAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

Xalqımızın əsrlərdən bəri qoruyub saxladığı çox gözəl adət və ənənələrimiz vardır. Ən gözəl adətlərimizdən biri də evlənəcək cütlüklərin nişanlanmasıdır. Adətimizə görə elçilikdən bir müddət sonra hər iki tərəfin təyin etdiyi vaxtda qız evinə nişan gəlir. Nişanda qız üçün lazım olan paltarlar, kosmetik vasitələr, ziynət əşyaları, şirniyyat və meyvə xonçaları gətirilməsi ilə bərabər əbədi sevgi simvolu olan nişan üzükləri nişanlanan şəxslərə taxılır. Bundan sonra həmin şəxslər nişanlı hesab olunmaqla evlənmək üçün toya hazırlanırlar. Əsrlərdən bəri davam edən bu adətimiz həyatımızın ayrılmaz tərkib hissəsi olsa da bu günə kimi hüquqi tənzimlənməsi həyata keçirilməmişdir. Bu səbəbdən də nişan münasibətləri zamanı mübahisə yaranarkən məhkəmələrin tətbiq etdikləri hüquq normalarında ziddiyyətlər yaranır. Bu baxımdan da hesab edirəm ki, ən vacib adətlərimizdən hesab olunan nişan münasibətləri hüquqi cəhətdən tənzimlənməlidir.

Bunun üçün isə ilk öncə adət və ənənənin, eləcə də hüquq normasının anlayışları verilməklə onlar fərqləndirilməlidir. Adət-ənənə bir cəmiyyət və ya qrup içərisində müəyyən keçmişə sahib olan, simvolik və ya xüsusi bir əhəmiyyətdə nəsilədən nəsilə ötürülərək sanksiya gücü olan mədəni qalıq, vərdiş, məlumat, davranış və inanc toplusudur. (Thomas A. Green (1997) Folklor: inanclar, adətlər, nağıllar, musiqi və sənət ensiklopediyası) Hüquq normaları — ümumi xarakter daşıyan, rəsmiləşdirilmiş, davranış qaydalarını müəyyən edən, dövlət tərəfindən qeydə alınmaqla tanınan, zəruri olduqda icrası dövlət məcburiyyət tədbirləri ilə təmin edilən, ictimai münasibətlərin iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini müəyyən edən qaydalarlardır. Göründüyü kimi adət nəsilədən-nəsilə ötürülən davranış toplusudur. Adətin hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi üçün həmin adət hüquq normaları ilə tənzimlənməlidir. Hüquq normalarının əsas xüsusiyyəti isə dövlət tərəfindən tanınmaqla dövlət məcburiyyət tədbirləri ilə təmin edilən ümumi xarakter daşıyan qaydaları olmasıdır.

Orta əsrlər kilsə hüququnda evlənmə - tərəflərin gələcəkdə nikah müqaviləsi bağlamaq üzrə razılışması (Sponsalia de futuro) və nikah müqaviləsini bağlayıb birləşməsi (copula cernalis) üzrə iki mərhələdə müəyyən edilirdi. Evlənmənin gələcəkdə həyata keçirilməsi məqsədi ilə edilən "sponsalia"lar daha sonrakı dövrlərdə bağlayıcı bir keyfiyyət əldə etmiş olan evlənmə vədini yaradırdı (Koç, N. : Türk-İsviçre Hukukunda Nişanlanma Sözleşmesi, 2002). Əsrlərdir adətimizə çevrilmiş nişanlanmanın kökü bu "sponsalia"lara əsaslanır. Lakin respublikamızda Mülki və Ailə hüququ kifayət qədər inkişaf etdirilməsinə baxmayaraq hal-hazıra kimi nişanlılıq münasibətləri hüquqi cəhətdən tənzimlənməmişdir. Bu da praktikada müəyyən çətinliklərə və qeyri-müəyyənliklərə səbəb olur.

Bu qədim adətimiz gələcəkdə evlənəcək cütlüklər və onların ailələrinin arasında kəsilmiş sözdür ki, nişanlılıq dövründə oğlanla qız bir-birini tanıyır və evlənmək üçün bütün hazırlıq işlərini görürlər. Nişanlanmanın ən əsas nəticəsi müəyyən bir zaman çərçivəsində evlənmə öhdəliyi doğurmasıdır. Evlənmə öhdəliyi, nişanlıların evlənmək üçün lazım olan müraciətlərin edilməsini və son mərhələdə evlənmə iradəsinin qeydiyyat orqanlarına bildirilməsini ehtiva edir (Oğuzman, K., ve Dural, M. : Aile

Hüququ, 1994). Türk Mədəni Qanununun 118-ci maddəsinə əsasən nişanlanma evlənmək vədiylə olur. Lakin praktika göstərir ki, bəzən nişanlı şəxslər nişanı pozur və bu da onlar arasında mübahisələrə gətirib çıxarır. Lakin bu münasibətlər qanunla tənzimlənmədiyindən qeyri-müəyyənliklər yaranır ki, bu da mübahisələrin daha da dərinləşməsinə səbəb olur.

Bizim Ailə Məcəlləmiz əsasən MDB ölkələrinin məcəllələrinə uyğun olduğundan və həmin ölkələrdə də nişan adətinin geniş vüsət almaması səbəbindən nişan münasibətləri hüquqi cəhətdən tənzimlənməmişdir. Lakin qardaş Türkiyə Cümhuriyyətində də bu adət mövcuddur və qanunla da tənzimlənir. Hesab edirəm ki, praktikamızda yaranmış adətdən doğan çətinliklərin və qeyri-müəyyənliklərin aradan qaldırılması üçün nişanlılıq münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi obyektiv zərurətdir.

Bu baxımdan hesab edirəm ki, Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinə Nişan münasibətləri adlı bölmə əlavə edilməlidir. Həmin bölmə 1. Nişan münasibətlərinin yaranması və pozulması şərtləri, 2. Nişan münasibətləri zamanı əldə edilmiş əmlakın qanuni rejimi və 3. Nişan münasibətlərinin pozulmasının nəticələri adlı 3 fəsildən ibarət olmalıdır.

Nişan münasibətlərinin yaranması və pozulması adlı fəsildə nişan müqavilələrinin həm şifahi, həm də yazılı formada bağlana bilmə imkanı müəyyən edilməli və həmin müqavilələr Ədliyyə Nazirliyinin Qeydiyyat orqanlarında qeydiyyatla alınmalıdır. Lakin formasından asılı olmayaraq nişan müqavilələri hər iki tərəfin sərbəst iradəsi ilə bağlanmalı və heç kim nişanlanmaq üçün məcbur edilməməlidir. Təəssüf doğurucu haldır ki, hal-hazırda kimi ölkəmizdə, xüsusilə regionlarımızda azyaşlı uşaqlar nişanlanmağa və erkən nikaha məcbur edirlər. Bunun qarşısının alınması üçün həm nişanlanmağa, həm də evlənməyə məcbur edilmək qanunsuz hal kimi təsbit edilməklə bunu törədən şəxslərə cinayət və mülki məsuliyyət nəzərdə tutulmalıdır.

Şifahi bağlanmış müqavilələr sonradan zərurət yarandığı təqdirdə nişan münasibətlərinin yaranması faktının xüsusi icraat qaydasında müəyyən edilməsi imkanı Mülki Prosessual Məcəlləyə daxil edilməlidir. Bu zaman foto və video çəkilişlər və şahid ifadələri bu münasibətlərin yaranmasının müəyyən edilməsində sübut kimi istifadə oluna bilər.

Eləcə də, bu fəsildə nişan münasibətlərinin subyektivi olma şərtləri də öz əksini tapmalıdır. Hesab edirəm ki, nikahın bağlanmasına maneə olan hallar nişan münasibətlərinin də yaranmasına maneə olan hallardır. Çünki, daha əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi nişan evlənmək vədidir. Nişan münasibətləri evliliyə səbəb olduğundan nikahın bağlanmasına maneə təşkil edən hallar nişan münasibətlərinin də yaranmasına maneə təşkil edir. Buna görə də AR Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsində sadalanmış halların nişan münasibətlərinin də yaranmasına maneə təşkil etməsi göndərici dispozisiyalı maddə ilə müəyyən edilməlidir.

Nişan müqaviləsinin bağlanması üçün yaş həddi də dəqiq müəyyən edilməlidir. Nişanlanacaq olan tərəfin seçim etmək iqtidarında olması lazımdır. Praktikada nişanlanma müqaviləsinin yaşı olaraq cinsəl olğunluğa çatma yaşı hesab olunur (Öztaş, B. : Medeni Hukukun Temel Kavramları, 2002). Bu baxımdan nişanlanma yaşı cinsi azadlığın yaranması ilə eyni ana düşməlidir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 152-ci maddəsinə əsasən 16 yaşına çatmayan şəxslə cinsi əlaqədə olmaq cinayət əməli hesab olunur. Bu maddənin dizpozisiyasında dolayısı yolla respublikamızda cinsi azadlığın 16 yaşdan yarandığı qənaətinə gəlmək mümkündür. Bu baxımdan hesab edirəm ki, nişan münasibətlərinin tərəfi olmaq üçün minimum yaş həddi 16 yaş kimi müəyyən edilməlidir.

Nişan münasibətləri evlilik üçün hazırlıq olsa da nişan müqaviləsinin bağlanması evliliyə məcbur edilməyə səbəb ola bilməz. Yəni nişanlı tərəf məcburi qaydada evlənmək üçün digər tərəfi məhkəməyə verə bilməz (Tuğba Balkaya- Nişanlılıq hüququ və nişanlılıqdakı təzminat tələbləri 2005). Bu baxımdan istənilən tərəfin istənilən an nişanı pozmaq hüququ vardır. Lakin bu nişan münasibətlərinin əsassız yerə pozulması imkanı kimi də başa düşülməməlidir. Belə ki, nişan münasibətlərinin tərəfi olmuş nişanlı şəxslərin evlənmə və sədaqətli olmaq kimi vəzifələri vardır. Qəsdən bu vəzifələrin pozulması maddi və mənəvi məsuliyyətə səbəb olması müəyyən edilməlidir. Normal halda nişan münasibətləri tərəflər bir-biriləri ilə evləndikdə, tərəflərdən biri və ya hər ikisi

öldükdə və hər iki tərəf razı olduqda pozulur. Bundan başqa nişanlı şəxslər başqa şəxslə nişanlandığıda və ya evləndikdə də, eləcə də evlənməyi mümkünsüz edən hallar (tərəflərdən birinin cinsiyyətini dəyişməsi və s.) baş verdikdə də nişan münasibətləri pozulmuş hesab olunur.

Nişan münasibətləri zamanı tərəflərin bir-birilərinə hədiyyələr verməsi adətimizin tərkib hissəsidir. Lakin nişan münasibətləri pozulduğu zaman hədiyyə verilmiş həmin əmlaklar üzərində müəyyən mübahisələr yaranır. Bu zaman isə Mülki və ya Ailə Məcəlləsinin normalarından hansının tətbiq olunması ilə bağlı mübahisəli hallar yaranır. Mövcud adətlərimizdə nişan münasibətləri zamanı verilmiş hədiyyə əmlakların geri qaytarılması nəzərdə tutulsa da, Mülki Məcəlləmizdə hədiyyə verilmiş əmlakın geri tələb edilməsi imkanı olduqca məhduddur. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.1-ci maddəsinə əsasən hədiyyə alan hədiyyə verənin və ya onun yaxın qohumunun barəsində ağır cinayət törətdikdə, hədiyyə alan ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq onun üzərinə qoyulmuş vəzifələri hədiyyə verənin və ya onun yaxın qohumlarının biri barəsində kobudcasına pozduqda və hədiyyə alan bağışlama ilə bağlı öhdəlikləri əsassız olaraq icra etmədikdə hədiyyə verən bağışlamaqdan imtina edə bilər.

Bu ziddiyyətin də aradan qaldırılması üçün Nişan münasibətləri zamanı əldə edilmiş əmlakların qanuni rejimi adlı fəsildə nişan zamanı verilmiş hədiyyələrin nişan münasibətləri pozulduqdan sonra hədiyyə verən tərəfindən geri tələb edilmə imkanı təsbit edilməlidir. Lakin bu zaman istehlak edilərkən öz dəyərini və keyfiyyətini itirən məhsulların geri tələb edilmə imkanı istisna edilməlidir. Belə ki, yeyilən və geyinilən əşyaların geri tələb edilməsi qanunsuz hesab edilməlidir. Maddi dəyərə malik digər əşyalar (məsələn qızıl-zinət əşyaları, saatlar və s.) isə hədiyyə verən tərəfindən geri alınma imkanı təsdiq olunmalıdır. Verilmiş hədiyyələrin geri tələb edilməsi üçün 1 illik iddia müddəti müəyyən edilməlidir. Nişan münasibətləri zamanı verilmiş hədiyyə əmlakla adi qaydada verilmiş əmlak bir-birindən fərqləndirilməlidir. Belə ki, adi halda verilmiş hədiyyə əmlak Mülki Məcəllə ilə tənzimlənməli, nişan münasibətləri ilə əlaqədar verilmiş hədiyyə əmlaka münasibətdə isə Nişan münasibətləri bölməsi tətbiq edilməlidir. Eləcə də, nişan münasibətləri yarandıqdan sonra nişanlı tərəflərin əldə etdikləri daşınar və daşınmaz əmlak hər birinin özünün əmlakı hesab edilməli və digər tərəfə hər-hansı pay nəzərdə tutulmamalıdır.

Nişan münasibətlərinin pozulmasının nəticələri dəqiq müəyyən edilməlidir. İlk olaraq qeyd edilməlidir ki, nişan münasibətlərinin heç kimin təqsiri olmadan pozulması hallarında (birinin ölümü, hər iki tərəfin razılığı və s.) tərəflər bir-birilərindən yalnız hədiyyə verdikləri əmlakları tələb edə bilərlər. Lakin digər hallarda tərəflərin nişan münasibətlərinin əsassız pozulması ilə bağlı maddi və mənəvi zərər tələb etmək hüququ (digər tərəfin isə bunun qarşılığı olaraq vəzifəsi) vardır. Nişanlı şəxs nişan münasibətlərinin əsassız pozulmasına görə ona vurulmuş maddi və ya mənəvi ziyanın mülki qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydalar üzrə ödənilməsinə digər tərəfdən tələb edə bilər. Maddi zərər qismində AR Mülki Məcəlləsinin 21.2-ci maddəsinə uyğun olaraq həm real maddi zərər, həm də əldən çıxmış fayda tələb edilə bilər. Nişan xərcləri də maddi ziyan tələbinə daxildir. Evlənmənin gerçəkləşəcəyinə güvənilərək kirayə tutma, satın alma və bunlara bənzər səbəblərlə çəkilən xərclər maddi zərər kimi istənilə bilər (Baktır, S. : Ailə Məhkəmələri, 2003). Mənəvi zərər isə məhkəmələr tərəfindən mövcud təcrübəyə istinad edilməklə mülki qanunvericiliyə müvafiq olaraq tutulması müəyyən edilməlidir. Lakin maddi və mənəvi zərərin tutulması üçün nişanı pozan şəxsin nişanı əsassız pozması sübuta yetirilməlidir. Nişanlı olduğu müddətdə başqa şəxslə nişanlanan və ya evlənən, nişanlı vəzifələrini bilərəkdən pozan şəxslər nişanın pozulmasında təqsirli hesab edilməlidir. Nişanın pozulması üçün əsaslı səbəblərə nişanlısı tərəfindən döyülmə, özü və ailəsinə hörmətsiz yanaşılması, nişanlısının dinini dəyişdirməsi, təhqir olunma, nişanlısının içki və ya qumar düşkünü olması, evlilik üçün hazırlıqlara etinasız yanaşma, nişanlısı barəsində azadlıqdan məhrum etmə cəzasının təyin edilməsi və s. kimi hallar aid edilə bilər. Bu halların xüsusi siyahısının verilməsinə ehtiyac yoxdur. Həmin halların əsaslı və ya əsassız olması məhkəmə presedenti ilə müəyyən edilməlidir.

Qeyd edilənlərdən də görüldüyü kimi nişan münasibətləri olduqca geniş bir sahə olmaqla real həyatımızın ayrılmaz tərkib hissəsidir. Bu baxımdan bu adətimizin hüquq normaları ilə tənzimlənməsi praktikada olan ziddiyyətli halı aradan qaldıracaqdır.